

O NOUĂ „FIBULĂ POMERANIANĂ” ÎN ROMÂNIA

DE

MIRCEA BABEȘ, RADU COMAN

Cu ocazia unei periegeze efectuate de Radu Coman în luna decembrie 1999, pe teritoriul comunei Săveni, jud. Ialomița, la 1,5 km vest de halta Platonesti, a fost făcută o descoperire cu totul ieșită din comun. Pentru a doua oară după descoperirea de la Ghelăiești, jud. Neamț¹, în România și în spațiul est-central european de la răsărit de fluviul Oder a apărut o „fibulă pomeraniană”.

Locul noii descoperiri se situează în Bărăganul meridional, la sud de cursul inferior al Ialomiței și nu departe (18-20 km) de locul de vărsare a acesteia în Dunăre. Terenul respectiv (Fig. 1) se află pe terasa înaltă de cca 50 m a Platoului Hagieni și, în momentul descoperirii, era arat și semănat încă din toamnă; la 100 m spre est se află un islaz comunal înierbat. Piesa a fost descoperită izolat pe o ridicătură de teren, în pământul arat. În imediata apropiere nu s-au găsit fragmente ceramice și nici alte urme de așezare sau necropolă. În schimb, la cca 50 m spre est, pe alte două ușoare ridicături ale terenului (simple dune de nisip sau chiar telluri?) au fost găsite numeroase fragmente ceramice de tip Boiau-Giulești, precum și puține altele din epoca bronzului, din vremea culturii Dridu și din sec. XVII-XVIII. O altă stațiune arheologică se află la 1 km vest de locul de descoperire a fibulei. În acel punct, începând din 2001 se desfășoară săpături arheologice sistematice, având ca obiectiv cercetarea unei așezări aparținând culturii Cernavoda I².

Fibula de la Săveni (Fig. 2-3)³ a fost realizată în cea mai mare parte din bronz; singurele componente din fier, astăzi dispărute, au fost acul și port-agrafa. Fibulei îi mai lipsesc astăzi doi dintre cei trei butoni ornamental și partea stângă a „cadruului” triunghiular striat (greutatea actuală 41,12 g). Deteriorarea piesei datează, foarte probabil, din vechime. Rupiturile au culoarea generală, verde-închisă, a suprafeței piesei, dar nu au patina nobilă, lucioasă a acesteia. Evident ele nu sunt recente. În schimb, urmele de oxid de fier păstrate la locul de articulare a acului și la cel de fixare a port-agrafei ar putea indica faptul că aceste două componente au dispărut mai de curând, datorită coroziunii sau unei deplasări accidentale (la arătură?). În legătură cu patina nobilă a bronzului mai trebuie spus că ea este lucioasă pe părțile expuse uzurii (la exterior arcul și butonul păstrat, la interior piciorul și „cadru”) și mai curând mată, aspră, pe celelalte. Piesa nu prezintă urme de trecere prin foc și nici alte urme care să sugereze circumstanțele în care ea a fost deteriorată.

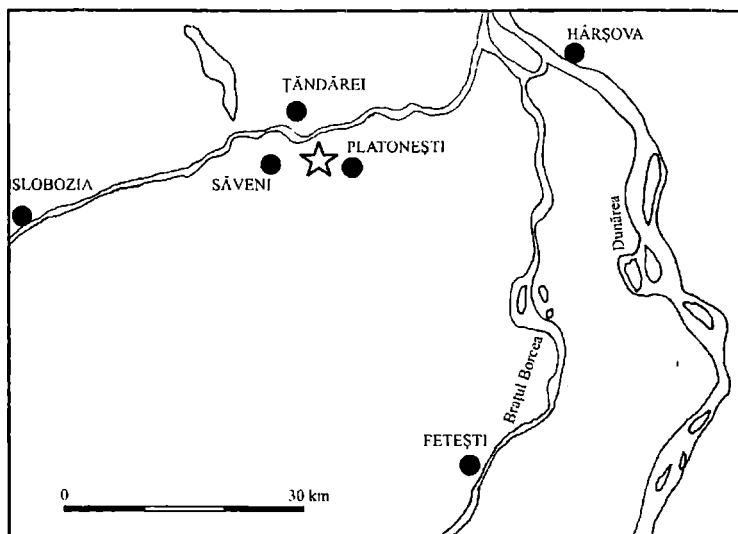
O descriere amănunțită (completată de desen, Fig. 2 și fotografie, Fig. 3) este de natură să faciliteze înțelegerea modului de funcționare și încadrarea tipologico-cronologică a fibulei de la Săveni. Axa sa longitudinală (lung. 74 mm) este constituită de piciorul plat, în formă de coadă de rândunică, și – în continuare – de

¹ M. Babeș, *Noi date privind arheologia și istoria bastarnilor (O „fibulă pomeraniană” descoperită în România)*, în SCIV, 20, 1969, 2, p. 195-217; idem, *Die Poienești-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, Bd. 30*, Bonn, 1993, p. 97, fig. 25 și pl. 24/11; idem, *Poienești-Lukaševka-Kultur*, în *Hoops Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 23, 2003, p. 233.

² Responsabilul șantierului este d-na dr. Sivia Marinescu-Bîlcu, iar din colectiv fac parte Vlad Florin și Radu Coman, de la Muzeul Județean Ialomița, precum și dr. Cătălin Bem, de la Muzeul Național de Istorie a României. În cursul săpăturilor au fost descoperite aici și nouă schelete umane chiricite, aparținând epocii bronzului. La sud de acest sit, la cca. 200 m, în punctul „La Movile” se află trei tumuli, dintre care unul este de mari dimensiuni.

³ Piesa se păstrează în Muzeul Județean de Istorie Ialomița, din Slobozia, cu nr. inv. 4987. Desenul piesei a fost realizat la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București de către d-na Iuliana Barnea, iar fotografiile de către dl. Marius Amariei.

arcul în bandă, puternic arcuit. A doua parte, „cadrul” triunghiular, imită resortul și coarda spiralică a „fibulelor pomeraniene” mai vechi, fără a mai avea, însă, funcționalitatea acestora. Toate aceste componente au fost turnate dintr-o bucată. Separat s-au turnat cei trei butoni ornamentali (unul singur păstrat), montați la cele trei colțuri ale „cadrului”. În sfârșit, din sârmă, respectiv lamă de fier s-au realizat separat acul și port-agrafa. Capătul îndoit al acului a fost petrecut prin orificiul de la capul arcului, în timp ce port-agrafa a fost fixată cu un nit de bronz, pe dedesubt, la extremitatea anterioară a piciorului.

Locul descoperirii fibulei

Fig. 1. Situația topografică a descoperirii de la Săveni, jud. Ialomița.

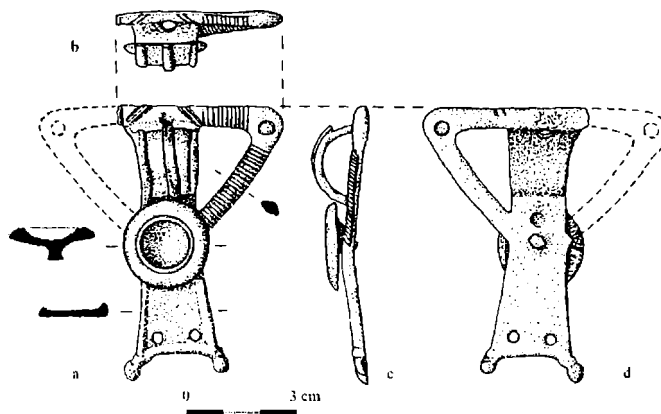

Fig. 2. „Fibula pomeraniană” de la Săveni (desen, scara 1/1).

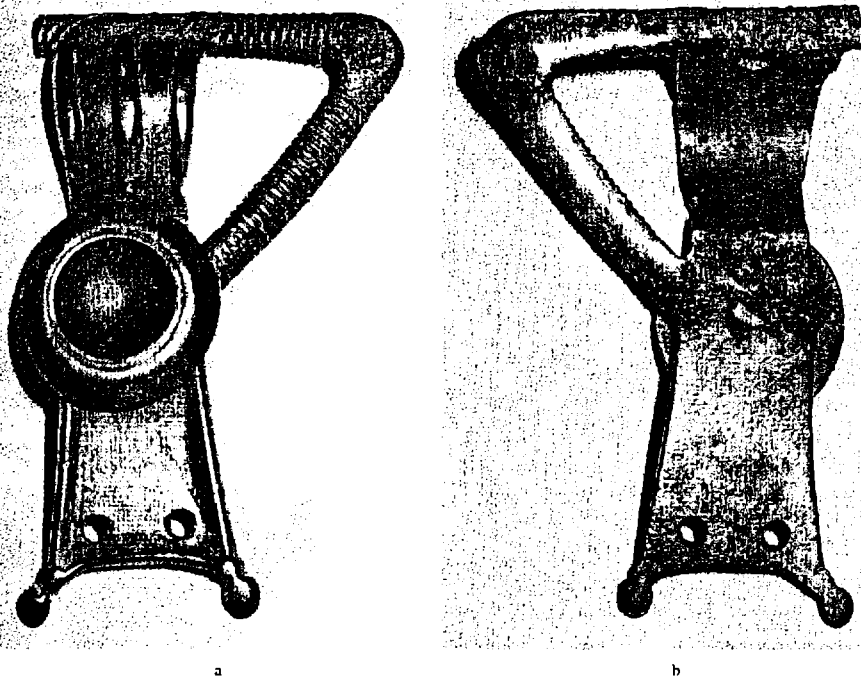

Fig. 3. „Fibula pomeraniană” de la Săveni (foto).

Piciorul are o formă trapezoidală (lung. 49 mm, lat. 14-28 mm), cu laturile lungi drepte și latura scurtă arcuită, toate mărginite de o bordură cu profil ascuțit. La colțuri, piciorul se termină în protuberanțe alungite. La aceeași extremitate a piesei, în câmpul plat au fost practicate, din turnare, două mici orificii (diam. 2,5 mm), distanțate la 7 mm unul de altul. Ele puteau servi la asigurarea piesei împotriva pierderii sau la agățarea unor accesorii ornamentale suplimentare (lănțișoare, pandantivi etc.)⁴. Pe spatele plat, neted, al piciorului se observă extremitatea aplatizată (ștemuită) a nitului de fixare a butonului ornamental și, alături, locul ușor adâncit de unde s-a rupt nitul de fixare a port-agrafei.

Arcul fibulei (lung. 25 mm) continuă piciorul, lățindu-se de la 14 mm până la 19 mm la capul fibulei; în același timp el se arcuiește puternic, ridicându-se cu 14 mm deasupra planului piciorului și „cadrelui”. Pe porțiunea sa mai ridicată el prezintă trei nervuri în relief, dintre care cele laterale continuă bordura de pe marginile piciorului. La partea anterioară ele se opresc cu 6-7 mm deasupra unirii cu bara transversală a „cadrelui”; se delimitează astfel o porțiune mai puțin grosă a arcului, cu suprafața aspră, neornată, străbătută de orificii (diam. 3,5 mm) pentru angrenarea acului.

„Cadrelui” de formă triunghiulară s-a păstrat doar parțial. Lipsesc brațul stâng, oblic, și partea stângă a barei transversale, perpendiculară pe capul fibulei. Părțile corespunzătoare din dreapta, dispuse simetric, permit reconstituirea aspectului și dimensiunilor inițiale ale întregii piese. Latura scurtă, ușor curbată, a triunghiului, cu secțiune plan-convexă avea lung. 40 mm, lat. 6 mm și gros. 4 mm, iar latura transversală o

⁴ Așa cum o indică descoperirea relativ frecventă a câte două piese în același mormânt, „fibulele pomeraniene” se purtau de regulă pereche și puteau fi legate între ele cu un lănțișor. Cf. A. Reinecke, *Ausgrabungen auf dem jungbronze- und eisenzeitlichen Gräberfeld von Wusterhusen, Kr. Greifswald (DDR)*, Greifswald, 1987, p. 15 și fig. 3a.

lungime inițială de 66 mm, lat. 5 mm și gros. 3 mm. Brațele scurte (în literatura germană *Verbindungsstangen*) se desprindeau simetric din partea anterioară a piciorului, în dreptul locului de fixare a unui buton ornamental și erau unite la cealaltă extremitate prin bara transversală (germ. *Achse*), tangentă la capul fibulei. La colțurile triunghiului astfel format se aflau inițial alți doi butoni a'culoși (germ. *Schälchenknöpfe*), azi lipsă. Pe fața exterioară, brațul drept, cel păstrat, prezintă un ornament striat, realizat prin turnare, constituit din 26 șanțuri, care înmă bucelele unei coarde spiralate. Bara transversală este și ea striată; în virtutea simetriei se poate spune că ea avea două zone laterale cu câte 11 striuri și, în dreptul capului arcului, o zonă centrală netedă, mărginită de două grupe a câte două creștături oblice.

Butonii ornamentali erau inițial în număr de trei și erau montați la colțurile „ramei” triunghiulare. Judecând după unicul exemplar păstrat, ei erau de formă rotundă, plan-convexă în secțiune, cu diam. 23 mm, și aveau în mijloc o „cupă” (diam. 13 mm, adâncimea 3-4 mm), înconjurată de o incizie circulară. Din număr, butonii erau prevăzuți pe spate cu un picioruș scurt, terminat prin nitul de fixare cu diam. de 2-3 mm, vizibil pe spatele fibulei. Pe spatele butonului păstrat se observă o denivelare care traversează diametral discul, probabil un defect de turnare. Înălțimea totală a butonului era de 8-9 mm.

*
* *

Tipologie

Apărută la 32 de ani și publicată la 36 de ani după fibula de la Ghelăiești, piesa noastră trebuie în primul rând raportată la cea dintâi (Fig. 4)⁵, chiar dacă noi descoperiri din spațiul german precum și contribuții mai recente ale specialiștilor din acea țară au împins între timp discuția mai departe. Ambele piese aparțin aceleiași clase sau serii tipologice a „fibulelor pomeraniene” – o denumire folosită pentru întâia oară în 1882 de I. Undset⁶. Mai exact, ele aparțin tipului recent (Mölln-Medow), care, după M. Babeș, este caracterizat prin butoni cu secțiune plan-convexă și „cupă” mică (tipul II), picior în formă de coadă de rândunică, arc prevăzut cu trei coaste (nervuri) și „cadru” triunghiular striat, cu rol de pseudo-spirală⁷. Între cele două fibule există însă și unele deosebiri în ce privește dimensiunile (fibula de la Ghelăiești este puțin mai mică, de exemplu bara transversală are lung. 52 mm, față de 66 mm la Säveni) și unele detalii de formă. Mai semnificativ pare a fi faptul că, la Säveni bara transversală și brațele scurte ale „cadruului”, prin secțiunea rotunjită și striurile aplicate pe toată fața vizibilă, sunt mai apropiate de ideea imitării spiralei propriu-zise, din sârmă de bronz, ce caracterizează tipurile vechi și mijlocii ale „fibulelor pomeraniene”, în timp ce la Ghelăiești secțiunea triunghiulară și striurile realizate doar pe una din cele două fațete vizibile par să arate că aceste modele erau deja uitate. De aici posibilitatea, pur teoretică, intermeiată doar pe argumentul tipologic, ca fibula de la Säveni (asemănătoare cu cele de la Mölln-Medow, pe insula Rügen, și de la Alt-Bartelsdorf, lângă Rostock)⁸ să fie cumva mai veche decât aceea de la Ghelăiești (mai apropiată de două piese provenind din insula Rügen și de cea de la Groß Methling)⁹. Ambele aparțin însă aceluiași tip, ultimul dintr-o serie formată din trei tipuri principale (vechi, mijlociu, recent) și, între ele, două tipuri de tranziție¹⁰. Și în schema tipologică propusă inițial de H. J. Eggers, cu două tipuri principale (I-II, după forma butonilor ornamentali) și patru subtipuri (I, I-2 și II, I-2, după forma piciorului)¹¹, fibulele noastre s-ar plasa la sfârșitul evoluției. Hotărâtoare în stabilirea

⁵ Babeș, *Noi date...., passim*, și fig. 1.

⁶ I. Undset, *Das erste Auftreten des Eisens in Nord-Europa*, Hamburg, 1882, p. 253 și 271; cf. și R. Beltz, sv. *Pommersche Fibel*, în Ebert, *RLV*, vol. X, 1927-1928, p. 235.

⁷ Babeș, *op.cit.*, p. 203-205 și fig.4/3-5.

⁸ Fibula de la Mölln-Medow se păstrează în muzeul din Stralsund (nr. inv. 1879:1317, actualizat 5316); pe spatele piesei este nitul portagrafa, având forma unei lame de fier îndoită. Pentru fibulele de la Alt-Bartelsdorf, cf. L. Schmidt, *Ausgrabungen und Funde*, 4, 1959, 4, p. 187 urm. și pl. 28/a-c.

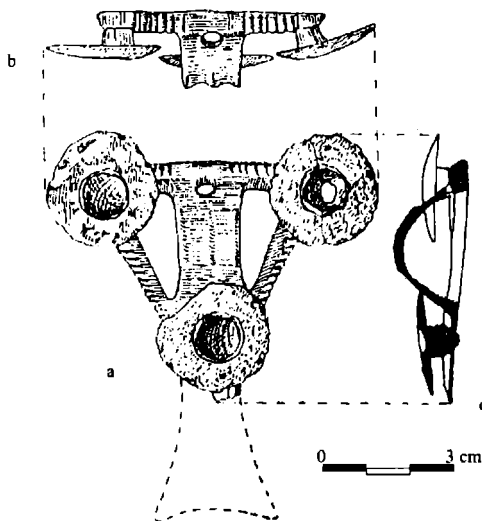
⁹ Piesa de la Gr. Methling se păstrează în Muzeul Arheologic al landului Mecklenburg, Schloß Wiltigrad, Lübstorf (nr. inv. 2366). De remarcat faptul că brațele laterale ale „cadruului” nu mai imită în nici un fel spirala, nefiind omate, în timp ce bara transversală poartă ea decur o linie dublă în zig-zag. M. Babeș a putut studia piesele din muzeele din Stralsund și Schwerin în noiembrie 2000, cu ocazia unui stagiu de cercetare finanțat de Fundația Alexander von Humboldt din Bonn.

¹⁰ Babeș, *op.cit.*, p. 201 urm. și Fig. 5.

¹¹ H. J. Eggers, *Zur Typologie und Chronologie der sog. „pommerschen Fibel”*, în *Mitteilungen aus der Sammlung waterländischer Altertümer der Universität Greifswald*, IV, 1930, p. 48 urm.

cronologiei lor relative este premisa cu valoare de axiomă, că fibulele cu spirală propriu-zisă, din sârmă, sunt mai vechi decât cele cu pseudo-spirală, reprezentată de brațele laterale turnate, decorate cu striuri, ale „cadrului”. Importanță este și constatarea că toate fibulele cu pseudo-spirală au butoni de tip II, de unde putem deduce, pe cale de consecință, că aceștia sunt mai noi decât butonii de tip I.

Fig. 4. „Fibula pomeraniană” de la Ghelăiești, jud. Neamț (după M. Babeș).

Cronologie

Numeroși autori s-au pronunțat în privința datării „fibulelor pomeraniene”. R. Beltz considera că ele aparțin Latène-ului mijlociu¹², în timp ce Eggers le data pe cele mai vechi, cu butoni tip I, în Latène-ul timpuriu, iar pe cele cu spirală turnată, care ne interesează aici, în Latène-ul târziu¹³. Preluând această din urmă datare, Babeș plasa fibula de la Ghelăiești „în etapa veche a Latène-ului târziu, deci în prima jumătate a secolului I î.e.n.”¹⁴. În contextul discuției asupra migrațiilor germanice din sec. I a. Chr., K. Tackenberg aprecia și el că piesa de la Ghelăiești aparține celei mai recente faze de evoluție a „fibulelor pomeraniene” și că trebuie datată în Latène-ul târziu¹⁵. Mai recent, folosind unele noi descoperiri și reanalizând altele mai vechi, R. Bockius concludă că „fibulele pomeraniene” de tip II Eggers, tratate global, aparțin fazei timpurii a epocii preromane recente a fierului (*Frühphase der jüngeren vorrömischen Eisenzeit* după Rolf Hachmann), respectiv Latène-ului mijlociu și fazei de tranziție spre Latène-ul D¹⁶. Bockius nu face însă distincția necesară între fibulele cu spirală propriu-zisă și cele cu pseudo-spirală și, oricum, ignoră posibilă diferență de timp dintre ele. Astfel, datarea propusă de el rămâne foarte probabil valabilă pentru fibulele de tip II Eggers cu spirală propriu-zisă, analizate pe baza unor inventare funerare asigurate (Latzow, M. 45; Wusterhusen, M. 37), dar nu ne apare deloc argumentată în ce privește fibulele cu pseudo-spirală turnată. Într-adevăr, așa cum a arătat nu demult A. Reinecke, acestea din urmă sunt relativ rare chiar și în regiunea lor de origine și, până în prezent, nu au apărut „în nici un context sigur datat, observat profesional”¹⁷. După Reinecke, nu ar exista nici

¹² Beltz, *op.cit.* supra nota 6.

¹³ Eggers, *op.cit.*, p. 46.

¹⁴ Babeș, *op.cit.*, p.206.

¹⁵ K. Tackenberg, în *Antike und Universalgeschichte. Festschrift Hans Erich Stier*, Münster, 1972, p. 252.

¹⁶ R. Bockius, *Eine „Pommersche Fibel” aus Ungarn?*, în *Arch. Korbl.*, 20, 1990, I, p. 103; o datare similară (Latène sau D1), cu trimitere la Bockius, adoptă și J. Martens, *Acta Archaeologica Copenhaga*, 66, 1995, p. 140 și fig. 25.

¹⁷ A. Reinecke, recenzie la M. Babeș, *Die Poienesti-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag...* (supra, nota 1), în *Eurasia Antiqua*, 2, 1996, p. 506.

un motiv pentru încadrarea lor în Latène-ul D1, ci mai curând, eventual, pentru o datare și mai târzie, atât a exemplarelor care indică o imitare conștientă a spiralei (Mölln-Medow, Göttemitz, Ghelăiești), cât și a acelora care nu mai reflectă nici o relație cu modelul imitat (Groß Methling și o piesă provenind din „Ungaria”¹⁸). Este avută în vedere perioada cuprinsă între mijlocul sec. I a. Chr. (când încetează necropolele mai mari din Pomerania anterioară și Mecklenburgul de est) și mijlocul sec. I p. Chr. - o perioadă săracă în descoperiri; prin emigrări din acest spațiu, pornite în această vreme, s-ar explica cele două „fibule pomeraniene” ajunse atât de departe, la Ghelăiești în aria Poienești-Lukașevka și în „Ungaria”¹⁹.

Descoperirea de la Săveni nu a livrat nici un argument independent pentru datarea „fibulelor pomeraniene” cu pseudo-spirală. În schimb, piesa de la Ghelăiești a apărut într-o așezare a culturii Poienești-Lukașevka care prin inventarul ei (ceramică, „câței de vatră” de tip Ghelăiești, lipsa amforelor rhodiene) ar trebui încadrată în cea de-a II-a fază a acestui culturi. O asemănarea încadrare corespunde în mare perioadei Latène D1, respectiv unei datări absolute la sfârșitul secolului al II-lea și în prima jumătate a secolului I a. Chr.²⁰. Revenind asupra discuției de mai sus, constatăm că propunerile făcute de Eggers, Tackenberg și, în parte, de Bockius coincid cu sau, în orice caz, nu contrazic datarea mai veche (Babeș) a fibulei de la Ghelăiești. Având în vedere asemănarea tipologică, fibula de la Săveni poate fi și ea plasată, în mare, în aceeași vreme. În schimb, data propusă de Reinecke pentru tipul recent al „fibulei pomeraniene”²¹ se lovește de un impediment greu de ignorat: la acea dată, după mijlocul sec. I a. Chr., cele mai importante necropole și așezări „bastarne” din Moldova și Basarabia își încetaseră existența; în faza sa a treia și ultimă, aria acestei culturi s-a restrâns la zona Nistrului mijlociu (monument reprezentativ: necropola de la Dolințany, în Bucovina)²², departe spre nord de locurile de descoperire ale celor două fibule în discuție: Ghelăiești, în județul Neamț, și Săveni, în județul Ialomița.

Chorologie și semnificație istorică

Publicând în 1969 „fibula pomeraniană” de la Ghelăiești, M. Babeș constata că este vorba „de un tip neobișnuit nu numai pentru regiunile noastre, dar și pentru întreaga Europă răsăriteană”²³. Această piesă apărea izolată „în imensitatea spațiului est-european”, la o distanță de cca 1200 km de cea mai apropiată descoperire similară, respectiv de aria, bine conturată, de difuziune a tipului în discuție. În chip special frapa răspândirea extrem de restrânsă geografic a tipului recent, descoperit și la Ghelăiești, limitată la Pomerania vestică sau anterioară (*Vorponnern*) și la insula Rügen (Fig. 5). „Ipoteza unei mișcări de populație din aria de geneză și evoluție a fibulei pomeraniene spre sud-est, până în spațiul est-carpatic” era considerată a dispune de un temei solid²⁴. Pornind de aici, începea să se impună o nouă viziune asupra genezei culturii Poienești-Lukașevka, a cărei „arie de origine” urma a fi modificată și, în orice caz, mult lărgită față de propunerile mai vechi făcute de R. Vulpe, R. Hachmann, K. Tackenberg sau D. M. Macinski, între altele prin includerea provinciei vest-pomeraniene a culturii Jastorf, respectiv a așa-numitului *westponnerner Formenkreis* (după Eggers). Se impunea totodată o altă concepție despre migrația „bastarnă”, care a dus la apariția acestei culturi și care va fi fost una multi-polară, angajând de-a lungul timpului, până către mijlocul sec. I a. Chr., grupuri de populație germanică din ținuturile diferite ale patriei inițiale²⁵.

¹⁸ R. Bockius, *op. cit.*, p. 101, fig. 1/2 și pl. 6/2. Fibula provine din comerțul de antichități din fosta Austro-Ungarie (Pécs, Viena), a fost cumpărată în 1929-1930 de către Antiquarische Gesellschaft din Zürich și se află în prezent la Römisch-Germanisches Zentralmuseum din Mainz.

¹⁹ A. Reinecke, *op. cit.*, p. 506-507.

²⁰ M. Babeș, *Die Poienești-Lukașevka-Kultur...*, p. 130, 146, 152-154, 199-200 și pl. 25-26.

²¹ Anterior, în teza sa de doctorat, Reinecke plasa acest tip în faza IIB a epocii preromane a fierului din zonele sudice de coastă ale Mării Baltice, fază care poate fi sincronizată cu Latène C2-D1 (cf. A. Reinecke, *Studien zur vorrömischen Eisenzeit im Umland der südlichen Ostsee*, disertație de doctorat la Universitatea Humboldt din Berlin, manuscris, Berlin, 1988, pl. 4).

²² M. Babeș, *op. cit.*, p. 142, 153 urm.; cf. și G. I. Smirnova, V. F. Megei, în *SCIVA*, 46, 1995, 2, p. 133-160 (= *Stratum plus*, 4, 2000, p. 156-171).

²³ Babeș, *Noi date...*, p. 197.

²⁴ *Ibidem*, p. 206-207 și fig. 6.

²⁵ *Ibidem*, p. 215 urm.; idem, în *Magazin Istoric*, 9 (54), 1971, p. 88-89.

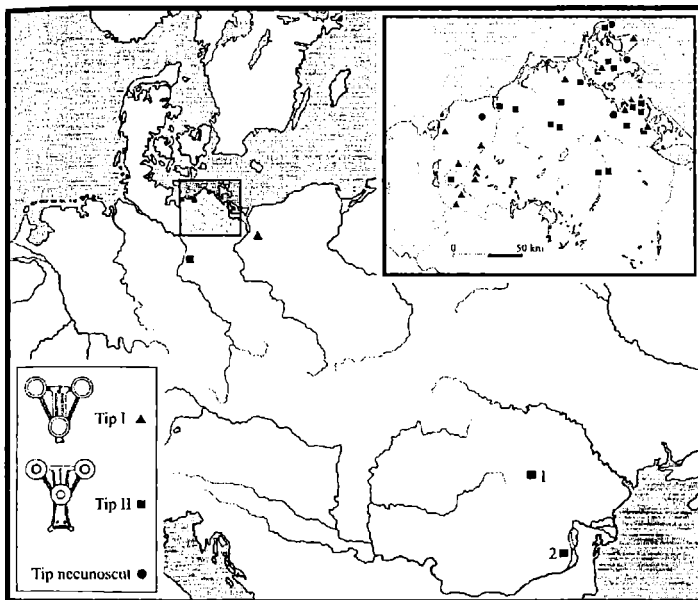

Fig. 5. Răspândirea „fibulelor pomeraniene” (după R. Bockius).

Această interpretare a descoperirii de la Ghelăiești a fost adoptată, într-o formă sau alta, de mai mulți dintre specialiștii interesați de problema migrațiilor germanice timpurii. Cu trimitere directă la noua descoperire, dar și la colanete în formă de coroană (*Kronenhalsringe*) descoperite la Davideni și Țibucani, K. Tackenberg arată că „chiar și locuitorii din regiunile învecinate de la nord de Germania mijlocie au participat la mișcarea spre sud-est”²⁶. La rândul său, Fr. Schlette admitea că fibula de la Ghelăiești indică o contribuție din zona nordică a culturii Jastorf la geneza „grupele culturale” Poieniști-Lukașevka, ai cărei purtători proveneau din triburi și regiuni diferite ale spațiului germanic²⁷. Și alți cercetători străini au recunoscut importanța acestei fibule pentru documentarea unor legături la mare distanță între regiunile din sud-vestul bazinului Mării Baltice și regiunile de la est de Carpați și pentru interpretarea lor ca mărturie ale primelor migrații germanice atestate istoric. Pe această linie de interpretare mai trebuie amintite contribuțiile semnate de Z. Woźniak²⁸, M. B. Šćukin²⁹ sau J. Martens³⁰.

²⁶ K. Tackenberg, *op. cit.* (supra nota 15), p. 252 urm. și hărțile de la fig. 4-6.

²⁷ Fr. Schlette, în *Archäologie als Geschichtswissenschaft, Schriften zur Ur- und Frühgeschichte*, 30, Berlin, 1977, p. 41-43 și harta de la fig. 1.

²⁸ Z. Woźniak, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, 22, 1977, p. 276 urm. și fig. 4/c, unde fibula de la Ghelăiești este considerată ca fiind „cel mai bun exemplu” de piesă metalică care atestă „legături la mare distanță” semnificative pentru geneza culturii Poieniști-Lukașevka.

²⁹ M. B. Šćukin, *Na rubeže er*, Sankt-Peterburg, 1994, p. 115-116 și fig. 44 (reprodusă după Babeș).

³⁰ F. Kaul, J. Martens, *Southeast European Influences in the Early Iron Age of Southern Scandinavia. Gundestrup and the Cimbri*, în *Acta Archaeologica Copenhaga*, 66, 1995, p. 140 și harta de la fig. 25. În partea a II-a a acestui studiu, semnată de Martens, „fibula pomeraniană” este invocată alături de alte artefacte tipice (colanete în formă de coroană, fibulele cu sferă de bronz, pafale de tip Holstein, „căței de vatră”, unele forme ceramice) pentru a ilustra existența unui „coridor de contact” între aria baltică și regiunile de la nord-vest de Marea Neagră și pentru a concluziona că „everything speaks for migration through the area by folk from Northwest Europe”. După Martens, nu ar fi de exclus ca pe urmele bastarnilor, purtători ai culturii Poieniști-Lukașevka, la aceste migrații germanice timpurii care au ajuns în Moldova să fi participat și

Publicând două piese inedite, ambele de tip recent, cu pseudo-spirală turnată, aflate în colecțiile Muzeului Central Romano-Germanic din Mainz, Ronald Bockius este autorul celei mai noi lucrări dedicate în chip special problematicii „fibulelor pomeraniene” (fig. 5)³¹. Dacă fibula descoperită la Götemitz, în insula Rügen, se încadrează perfect în aria de răspândire a tipului, piesa cu indicația de proveniență „Ungaria” venea de departe, din afara acestui spațiu și creea probleme încă și mai dificile decât piesa de la Ghelăiești. După Bockius, având în vedere faptul că în sec. XIX Ungaria încorporează și teritorii nemijlocit învecinate cu Moldova (Transilvania, sigur nu și Bucovina, cum crede Bockius), piesa ar putea proveni dintr-un sit al culturii Poienești-Lukașevka³². Această ipoteză câștigă în credibilitate dacă luăm în considerație descoperirea de ceramică „bastarnă” în așezarea de la Morești, jud. Mureș (sigur, însă, mai veche decât orizontul „fibulelor pomeraniene” de acest tip), și, mai recent, în așezarea de la Șeușa, jud. Alba³³. Indiferent de incertitudinea care persistă, Bockius este de părere că „cel mai târziu de la publicarea fibulei pomeraniene de tip II din așezarea de la Ghelăiești, în estul României, a devenit clar că cultura Poienești-Lukașevka din Moldova și Basarabia a fost atinsă de impulsuri provenind din Mecklenburgul de nord și din Pomerania Anterioară”³⁴. Mai mult decât atât, Bockius pare a împărtăși pe deplin ideile lui Babeș, vorbind de „procese migratorii policentrice”, care s-au desfășurat continuu sau în valuri și care, având în vedere difuziunea a două obiecte semnificative, au pornit din ariile unor grupe culturale diferite, în principal localizate în nordul Germaniei și Danemarca.

Concluzii

Descoperirea piesei de la Săveni redeschide această interesantă discuție. Spre deosebire de fibula de la Ghelăiești, aflată într-o așezare de tip Poienești-Lukașevka, și de cea din „Ungaria”, despre care nu dispunem de nici o indicație certă, fibula noastră provine dintr-un *no man's land* arheologic. Locul de descoperire, între Săveni și Granițești este sigur, dar nu a livrat nici un material însoțitor. El se află departe, la peste 200 km spre sud, de granița culturii Poienești-Lukașevka, într-un spațiu care poate fi atribuit fără discuție culturii geto-dace clasice, dar unde nu cunoaștem situri majore ale acestei culturi. Cele mai apropiate dace, cele de la Piscu Crăsani, jud. Ialomița, Grădiștea, jud. Brăila și Galați-Barboși sunt la distanțe cuprinse între 75 și 90 km de Săveni. Având în vedere caracterul specific al zonei din stânga Dunării, nu este de mirare că urmele de locuire geto-dacă sunt rare, ele concentrându-se eventual de-a lungul apelor (cursurile inferioare ale Siretului, Buzăului, Ialomiței și bine înțeles pe Dunăre). Pe malul drept al Dunării de Jos, cea mai apropiată stațiune geto-dacă majoră, desigur o *dava* îndeplinind și rosturile unui centru local al comerțului grecesc, este celtea de la Satu Nou – Valea lui Voicu³⁵, aflată totuși la o distanță de aproape 50 km în linie dreaptă de descoperirea de la Săveni. Pentru discuția noastră, de o excepțională importanță este faptul că la Satu Nou, în diferite contexte de locuire, s-a descoperit sporadic ceramică de tip Poienești-Lukașevka, prilejuind autorilor săpăturii formularea ipotezei unei prezențe ocazionale a bastarnilor în momente diferite ale istoriei cetății³⁶. Indiferent

³¹ R. Bockius, *op. cit.* (supra nota 16), p. 101-112.

³² *Ibidem*, p. 103.

³³ K. Horedt, în *Studien aus Alteuropa (Festschrift K. Tackenberg)*, Beihefte der Bonner Jahrb., 10/II, 1965, p. 56-59, 63-75, fig. 3-10; idem, *Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979, p. 50-52. Pentru așezarea de epocă Latène de la Șeușa, informații personale de la autorul săpăturilor, I. V. Ferencz (Deva); cf. și I. V. Ferencz, M. M. Ciută, în *Les Celtes et les Thracos-Daces de l'Est du Bassin des Carpates*, Cluj-Napoca, 2000, p. 22-50.

³⁴ R. Bockius, *op. cit.*, p. 103.

³⁵ N. Conovici, *Repere cronologice pentru datarea unor așezări geto-dace*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 2, 1986, p. 130-133; M. Irimia, N. Conovici, *Așezarea getică-fornificată de la Satu Nou – „Valea lui Voicu” (com. Olțina, Jud. Constanța)*, în *Thracos-Dacica*, 10, 1989, p. 115-154; N. Conovici, M. Irimia, *Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découvertes à Satu Nou (comm. d'Olțina, dép. de Constanța)*, în *Dacia*, N.S., 35, 1991, p. 139-175.

³⁶ M. Irimia, N. Conovici, *op. cit.*, p. 121-122, 144 și fig. 24. Cele mai multe fragmente au fost atribuite unui complex incendiat din nivelul IV, ducând pe autori la concluzia că „prezența ceramicii bastarne la Valea lui Voicu la o dată foarte timpurie (sfârșitul sec. III sau începutul sec. II î.e.n.) ar putea fi pusă pe seama unei incursiuni bastarne, care a determinat probabil evacuarea așezării” (*ibidem*, p. 122). Ulterior, datarea acestui nivel a fost ridicată, astfel că am avea acum „atastarea arheologică a unui raid bastarn în Dobrogea petrecut probabil în penultimul deceniu al sec. III”, dată la care cultura Poienești-Lukașevka ar fi fost deja constituită (N. Conovici, *Noi date privind începuturile culturii Poienești-Lukașevka și prezența bastarnilor în Dobrogea*, în *SCIVA*, 43, 1992, I, p. 9 și fig. 1/3-11). Indiferent de datarea exactă a acestui complex, prima prezență bastarnă la Satu Nou este mult mai veche decât „fibula pomeraniană” de la Săveni, a cărei dată este în schimb mai apropiată de aceea a puținelor cioburi bastarne atribuite nivelului I și II din același sit (*ibidem*, p. 5 și fig. 1/1-2). Vezi și M. Babeș, *Die Poienești-Lukașevka-Kultur*, p. 56, 153, 229 și pl. 52.

de datarea acestor episoade, este evident că apariția ceramicii bastarne la Satu Nou nu modifică caracterul așezării și nici nu marchează o extindere efectivă a ariei de răspândire a culturii Poienești-Lukașevka. Ea trebuie pusă în legătură cu trecerile pasagere ale purtătorilor acestei culturi dinspre sediile lor nord-dunărene spre Balcani și în sens invers, despre care ivoarele scrise ale istoriei bastarnilor ne furnizează o seamă de informații pertinente. Între 179 și 29/28 a. Chr. a existat de mai multe ori ocazia trecerii bastarnilor la sud de Dunăre: expedițiile din Balcani, ca mercenari angajați de Filip V și Perseu, începând cu anul 179 a. Chr. (Titus Livius, XL, 57, 2: *gens Bastarnorum diu sollicita, ab suis sedibus magna peditem equitumque manu Histrum irăiecit*), mercenari în armata lui Mithridate VI Eupator în al treilea război cu romanii (cf. Appian, *Mithr.*, 15; 69 și 71, care relatează despre cei 20 000 bastarni uciși în luptele de la Calcedon în anul 73 a. Chr.), înfruntarea cu C. Antonius Hybrida sub zidurile Histriei în 61 a. Chr. (Cassius Dio XXXVIII, 10,3) și, în sfârșit, marea invazie la sud de Dunăre, din anii 29-28 a. Chr., anihilată de M. Licinius Crassus (Cassius Dio LI, 23-25). În toate aceste împrejurări, pentru a ajunge pe cel mai scurt drum la Dunăre, bastarnii au avut de străbătut ținuturile geto-dace din sudul Moldovei și al Basarabiei și din răsăritul Munteniei. Ceramica Poienești-Lukașevka descoperită la Satu Nou este dovada materială că acest lucru le-a reușit, iar „fibula pomeraniană” de la Săveni marchează un eventual traseu de-a lungul malului stâng al Dunării, cu posibile puncte de traversare a fluviului la Hârșova sau la Călărași.

Ar fi desigur riscat a încerca o raportare la unul sau altul dintre evenimentele istorice cunoscute, pornind de la datarea, totuși prea largă, a fibulei noastre la sfârșitul secolului II și în prima jumătate a secolului I a. Chr. În schimb, raportarea fibulei de la Ghelăiești la unul din triburile germanice atestate în spațiul bastarn, sidonii și/sau scirii, propusă de Babeș în 1969 și reluată în monografia culturii Poienești-Lukașevka³⁷, ar merita a fi rediscutată. Cum se știe, în zona de coastă de la apus de cursul inferior al Oderului (ant. *Viadua*), acolo unde se află aria originară a „fibulei pomeranice”, Ptolemeu (II, 11,7) localizează pe *s(e)idini* și tot acolo un oraș numit *Skirion*. Asemănarea primului nume cu numele sidonilor bastarni (Strabon VII, 3,17) și a celui de al doilea cu numele scirilor germanici, atestați în celebrul decret olbian pentru Protogenes, nu a scăpat neobservată, ducând chiar la ipoteza identității sidoni-(e)idini-sciri³⁸.

Un nou document epigrafic, recent pus în valoare, ne furnizează cea de-a doua mențiune autentică a numelui scirilor, de astă dată, după toate probabilitățile, în contextul unor evenimente deosebite din istoria Histriei³⁹. Interesează aici, înainte de toate, faptul că personajul onorat, Meniskos al lui Theodoros și-a câștigat merite în apărarea orașului față de „pericolul scirilor”, fiind trimis „pe drum de apă la Ates și la sciri în chestiunea războiului”. O legătură între aceste evenimente și „fibula pomeraniană” aflată la Săveni, la cca 90 km vest de Histria, dincolo de Dunăre („drum de apă”!), ar fi foarte tentantă, dacă nu s-ar opune cronologia diferită a celor două documente, unul epigrafic, altul arheologic, care îi atestă în legătură cu sosirea unui nou val de migratori, porniți în cea mai mare parte din nordul Germaniei (Pomerania Anterioară, Mecklenburg, Schleswig-Holstein), care au determinat în plan cultural modificările specifice fazel a II-a (sincronă cu Latène D1) a culturii Poienești-Lukașevka⁴⁰. Nu este desigur întâmplător faptul că anume la acest nivel cronologic în unele necropole din provinciile amintite, în particular în Pomerania Anterioară se constată un moment de discontinuitate, exprimat prin reducerea sau chiar întreruperea înmormântărilor⁴¹.

³⁷ M. Babeș, *Noi date...* (supra nota 1), p. 214-216; idem, *Die Poienești-Lukașevka-Kultur*, p. 97, 155-156, 169-171.

³⁸ E. Petersen, *Die Bastarnen und Skiren*, în H. Reinerth (ed.), *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, III, 1940, p. 925.

³⁹ Decret onorific al unui oraș grecesc, păstrat în colecția privată Ath. Milcev din Sofia, recent publicat în volumul omagial pentru M. Hitova-Taceva. Inscripția a fost semnalată anterior de D. M. Pippidi (*Parerga*, București, 1984, p. 8, 181 și nota 19), cu indicația că ar proveni de la Histria: cf. și M. Babeș, *Die Poienești-Lukașevka-Kultur*, p. 169, n. 59. Comunicarea dedicată acestei inscripții de către Al. Avram, în cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, a rămas încă nepublicată.

⁴⁰ M. Babeș, *op.cit.*, p. 130 urm., 160 urm.

⁴¹ A. Reinecke, *Ausgrabungen...* (supra, nota 4), p. 35 urm. Este interesant de menționat că și primul val de migrație care a dus la apariția culturii Poienești-Lukașevka, se reflectă în înecutarea unor necropole Jastorf din nordul Germaniei, mai precis din Mecklenburgul de surl-vest, așa cum a constatat H. Keiling (*Jahrb. Bodendenkmal-pflege Mecklenburg*, 1982, p. 28 urm., p. 35, 85).

Descoperirea de la Säveni, publicată aici pentru întâia oară, vine să împlinească în bună măsură așteptările specialiștilor și să le sporască speranțele în noi descoperiri, fortuite sau sistematice, care să aducă și mai multă claritate într-o problemă de arheologie și istorie universală. Aceasta este problema primelor migrații germanice și a intrării germanilor în istorie, înainte încă de apariția numelui lor etnic. Căci, să ne reamintim, bastarnii, sidonii, scirii, atmonii și peucinii au fost *germani înainte de germani*, iar primele episoade ale acestei noi epoci a migrațiilor s-au desfășurat la Dunărea de jos, în spațiul actual al României.

EINE NEUE „POMMERSCHE FIBEL“ AUS RUMÄNIEN

ZUSAMMENFABUNG

Anlässlich einer Geländebegehung, im Dezember 1999 entdeckte Radu Coman zwischen den Dörfern Säveni und Platonești, Gem. Säveni, Jud. Ialomița (Abb. 1), eine bronzene, fragmentarisch erhaltene „Pommersche Fibel“ (Abb. 2-3). Es handelt sich dabei um einen Einzelfund, ohne Begleitfunde – bislang das zweite Fundstück dieser Art in Rumänien und im ganzen ostmitteleuropäischen Raum östlich von Oder. Es gehört dem II. Typ der „Pommerschen Fibel“ nach H. J. Eggers (Anm. 11) und R. Bockius (Anm. 16), bzw. dem jüngeren Möln-Medow-Typ nach M. Babeș (Anm. 1). Eine ähnliche, früher in der Poienești-Lukaševka-Siedlung von Ghelăiești, Jud. Neamț, entdeckte Fibel (Abb. 4) wurde der 2. Stufe dieser Kultur zugewiesen, die etwa mit der Stufe Latène D1 zeitgleich und gegen Ende des 2. Jh. und in die erste Hälfte des 1. Jh. v. Chr. zu datieren ist (Anm. 20). Dieselbe Datierung wird auch für die Fibel von Säveni vorgeschlagen. Die Analogien für die beiden Fibeln konzentrieren sich in einem eng begrenzten Raum westlich vom unteren Oder, in Vorpommern und auf der Insel Rügen (Abb. 5) und weisen auf einem der Herkunftsgebiete jener germanischen Bevölkerung hin, die im 2.-1. Jh. v. Chr. nach Südosten wanderte und im Raume zwischen den Karpaten und dem Fluß Nistru (Dniestr) die Entstehung bzw. die eigenartige Evolution der Poienești-Lukaševka-Kultur bewirkte. Die Hypothese einer polyzentrischen, mehrstufigen Wanderung, die in Verbindung mit den von den antiken Schriftquellen im Osten Dakiens lokalisierten Bastarnen gebracht werden kann, erfährt somit eine neue Bestätigung. Die Tatsache daß im eigentlichen Herkunftsareal der „Pommerschen Fibeln“ der Stamm der *Sidiner* und die Ortschaft *Skirion* Ptolemaios bekannt waren, zeigt daß Strabos Informationen (VII, 3, 17) über die bastarnischen *Sidonen* sowie die Erwähnung der *Skiren* in zwei Inschriften aus dem Nordwestpontus (aus Olbia und wahrscheinlich Istros) in dieselbe Richtung interpretiert werden sollen (Anm. 37-40). Die Fibel von Säveni, mehr als 200 Km südlich von der Südgrenze der Poienești-Lukaševka-Kultur, im eigentlichen Areal der getisch-dakischen Kultur an der Unterdonau entdeckt, dürfte dort anlässlich einer der historisch belegten Bastarnen-Züge in Richtung Balkan gelangt sein.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Die topographische Lage des Fundes von Säveni, Jud. Ialomița.
 Abb. 2. Die „Pommersche Fibel“ von Säveni (Zeichnung, Maßstab 1/1).
 Abb. 3. Die „Pommersche Fibel“ von Säveni (Photo).
 Abb. 4. Die „Pommersche Fibel“ von Ghelăiești, Jud. Neamț (nach M. Babeș).
 Abb. 5. Die Verbreitung der „Pommerschen Fibeln“ (nach R. Bockius).